

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA FUTBOLNI O'QITISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA METODIK TIZIMNI TAKOMILLASHTIRISH

**Quvvatov Umidjon
Tursunovich**

*Qo'qon davlat universiteti. San'at va sport
fakulteti, jismoniy madaniyat o'qituvchisi.*

Аннотация

This study examines the development of an improved methodological system for teaching football in higher education institutions based on a competency-based approach. In the context of modern educational transformation, the shift from knowledge-oriented instruction to competency-oriented learning has become a key factor in enhancing the effectiveness of sports education. The research analyzes the theoretical foundations of competency-based education in sports pedagogy, identifies the limitations of traditional football teaching methods, and proposes an integrative methodological model that combines technical, tactical, physical, and cognitive components of football training. The study employs experimental and statistical methods to evaluate the effectiveness of the proposed system, demonstrating significant improvements in students' technical skills, tactical thinking, and overall physical preparedness. The findings confirm that the competency-based methodological system enhances the quality of football education and contributes to the development of professional and personal competencies in students.

Kalit so'zlar: football teaching, competency-based approach, sports pedagogy, higher education, methodological system.

Аннотация: Данное исследование посвящено совершенствованию методической системы обучения футболу в высших учебных заведениях на основе компетентностного подхода. В условиях модернизации системы образования особую актуальность приобретает переход от традиционного обучения к формированию компетенций. В работе проанализированы теоретические основы компетентностного подхода в спортивной педагогике, выявлены недостатки традиционных методов обучения футболу и предложена интегративная методическая модель. Результаты исследования показывают, что внедрение данной модели способствует повышению уровня технической, тактической и физической подготовленности студентов.

Ключевые слова: обучение футболу, компетентностный подход, спортивная педагогика, высшее образование.

Аннотация: Mazkur ilmiy tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik tizimni takomillashtirishga

bag'ishlangan bo'lib, unda zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari hamda sport pedagogikasida ularni amaliy qo'llash mexanizmlari tahlil qilindi. An'anaviy futbol o'qitish metodlari asosan texnik ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lsa, kompetensiyaviy yondashuv talabalarni kompleks rivojlantirishni, ya'ni texnik, taktik, jismoniy va kognitiv komponentlarni integratsiyalashgan holda shakllantirishni nazarda tutadi. Tadqiqot jarayonida yangi metodik model ishlab chiqilib, uning samaradorligi eksperimental tarzda sinovdan o'tkazildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan metodik tizim futbolni o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi hamda talabalarining kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Kalit so'zlar: futbol, kompetensiyaviy yondashuv, sport pedagogikasi, metodika, oliy ta'lim.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida bilimga asoslangan yondashuvdan kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish global tendensiya sifatida shakllanib, bu jarayon ayniqsa sport ta'limi sohasida alohida ahamiyat kasb etmoqda, chunki sport faoliyati nafaqat jismoniy tayyorgarlikni, balki kognitiv, ijtimoiy va psixologik kompetensiyalarni ham shakllantirishga xizmat qiladi. Oliy ta'lim muassasalarida futbolni o'qitish jarayoni ko'p hollarda an'anaviy metodlarga asoslanib, bunda asosiy e'tibor texnik ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratiladi, biroq zamonaviy sport pedagogikasi talabalarining kompleks rivojlanishini ta'minlaydigan metodik tizimni talab qiladi. Amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, futbolni o'qitishda mavjud metodik yondashuvlar talabalarining taktik tafakkuri, qaror qabul qilish tezligi va o'yin jarayonida moslashuvchanlik qobiliyatlarini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Shu bois, futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda, chunki ushbu yondashuv o'quv jarayonini faqat bilim berish emas, balki real o'yin vaziyatlarida qo'llaniladigan kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltiradi. Mazkur tadqiqot aynan futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik tizimni takomillashtirish, uning nazariy asoslarini ishlab chiqish hamda amaliy samaradorligini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ushbu yo'nalishda ilmiy asoslangan model ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metod

Futbolni o'qitish metodikasi va kompetensiyaviy yondashuvning integratsiyasi zamonaviy sport pedagogikasining eng dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, ushbu masala bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar sport ta'limining samaradorligi bevosita metodik tizimning mukammalligi va o'qitish jarayonining mazmuniy yo'nalishiga bog'liqligini ko'rsatadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, an'anaviy futbolni o'qitish metodikasi asosan texnik ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, bunda o'yin jarayonining kompleks tabiati, ya'ni taktik fikrlash, qaror qabul qilish tezligi va situatsion moslashuvchanlik kabi muhim komponentlar yetarli darajada rivojlantirilmaydi. Zamonaviy ilmiy qarashlarda esa futbolni o'qitish jarayoni murakkab dinamik tizim sifatida qaralib, unda texnik, taktik, jismoniy va psixologik komponentlarning o'zaro integratsiyasi asosiy o'rin egallaydi. Kompetensiyaviy yondashuv aynan ushbu integratsiyani ta'minlovchi metodologik

asos sifatida namoyon bo‘lib, u o‘quv jarayonini natijaga yo‘naltirilgan, amaliy faoliyat bilan bog‘langan va talabning faol ishtirokini talab qiluvchi tizim sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan futbol mashg‘ulotlari talabalarning nafaqat jismoniy tayyorgarligini, balki ularning taktik tafakkuri, qaror qabul qilish qobiliyati va o‘yin jarayonida tez moslashuvchanlik darajasini ham sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar futbolni o‘qitishda o‘yin asosida o‘qitish (game-based learning), muammoli vaziyatlar yaratish va situatsion mashg‘ulotlardan foydalanish yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni tasdiqlaydiki, futbolni o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish metodik tizimni tubdan takomillashtirishni talab etadi, bunda o‘qitish jarayonining mazmuni, shakli va metodlari kompleks tarzda qayta ko‘rib chiqilishi zarur.

Mazkur tadqiqot futbolni o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik tizimni takomillashtirish va uning samaradorligini aniqlashga qaratilgan bo‘lib, unda tizimli, eksperimental va matematik-statistik metodlarning integratsiyasi asosida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida oliy ta‘lim muassasalarida futbol mashg‘ulotlari tahlil qilinib, mavjud metodik tizimning kamchiliklari aniqlanib, kompetensiyaviy yondashuv asosida yangi metodik model ishlab chiqildi. Empirik ma‘lumotlarni yig‘ish maqsadida pedagogik kuzatuv, test sinovlari, anketa so‘rovlari va eksperimental mashg‘ulotlar tashkil etildi, tadqiqotda talabalar ikki guruhga — nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Nazorat guruhida futbol mashg‘ulotlari an‘anaviy metodlar asosida olib borilgan bo‘lsa, tajriba guruhida kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik tizim joriy etildi. Tadqiqot davomida talabalarning texnik tayyorgarligi, taktik tafakkuri, jismoniy rivojlanish darajasi va o‘yin samaradorligi kompleks baholandi. Taktik tafakkur darajasini aniqlash uchun situatsion testlar, texnik tayyorgarlikni baholash uchun maxsus normativ mashqlar, jismoniy tayyorgarlikni aniqlash uchun esa standart sport testlari qo‘llanildi. Olingan natijalar matematik-statistik metodlar yordamida qayta ishlanib, o‘rtacha qiymatlar, dispersiya va korrelyatsion ko‘rsatkichlar hisoblandi hamda natijalarning ishonchligi $p < 0,05$ darajasida baholandi. Tadqiqot metodologiyasining muhim jihati sifatida kompetensiyaviy metodik model ishlab chiqildi bo‘lib, u futbolni o‘qitishda to‘rtta asosiy komponentni o‘z ichiga oladi: texnik kompetensiya, taktik kompetensiya, jismoniy kompetensiya va kognitiv kompetensiya. Ushbu model asosida mashg‘ulotlar tashkil etilib, o‘yin jarayoniga yaqinlashtirilgan vaziyatlar orqali talabalarning kompleks rivojlanishi ta‘minlandi. Mazkur metodologik yondashuv futbolni o‘qitish samaradorligini ilmiy asosda baholash hamda metodik tizimni takomillashtirish imkonini beradi.

Natijalar

O‘tkazilgan eksperimental tadqiqot natijalari oliy ta‘lim muassasalarida futbolni o‘qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik tizimning samaradorligini aniq statistik ko‘rsatkichlar orqali tasdiqladi, bunda ayniqsa talabalarning texnik tayyorgarligi, taktik tafakkuri, jismoniy rivojlanish darajasi va o‘yin samaradorligida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi. Tadqiqot boshlanishida nazorat va tajriba guruhlarida texnik tayyorgarlik darajasi mos ravishda 100 ballik tizimda 58,6 va 59,2 ni tashkil etgan bo‘lsa, eksperiment yakunida tajriba guruhida bu

ko'rsatkich 82,4 ga yetgan, nazorat guruhida esa 68,7 ni tashkil etgan. Texnik rivojlanish darajasining o'sishi quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$T = ((X_2 - X_1) / X_1) \times 100$$

bu yerda T — texnik ko'rsatkichning o'sish darajasi (%), X_1 — boshlang'ich qiymat, X_2 — yakuniy qiymat. Hisoblash natijalariga ko'ra, tajriba guruhida texnik ko'rsatkichlar o'sishi 39,1 % ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 17,2 % atrofida bo'ldi. Taktik tafakkur darajasi situatsion testlar orqali baholanib, tajriba guruhida to'g'ri qaror qabul qilish ko'rsatkichi 44 % dan 76 % gacha oshgani, nazorat guruhida esa 46 % dan 61 % gacha o'sgani aniqlandi. Jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari ham sezilarli yaxshilanib, tezkorlik (30 metrga yugurish) natijalari tajriba guruhida o'rtacha 6,1 soniyadan 5,4 soniyaga yaxshilangan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 6,0 soniyadan 5,7 soniyaga o'zgardi. O'yin samaradorligi integral ko'rsatkich asosida baholanib, u quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$S = (A + D + Q) / 3$$

bu yerda S — o'yin samaradorligi, A — aniq uzatmalar soni, D — muvaffaqiyatli dribblinglar soni, Q — to'g'ri qarorlar ulushi. Hisob-kitoblar natijasida tajriba guruhida o'yin samaradorligi ko'rsatkichi 0,52 dan 0,79 gacha oshgani, nazorat guruhida esa 0,54 dan 0,66 gacha o'sgani aniqlangan. Shuningdek, korrelyatsion tahlil natijalari texnik va taktik ko'rsatkichlar o'rtasida yuqori darajadagi bog'liqlik mavjudligini ko'rsatib, $r = 0,72$ koeffitsient qayd etildi, bu esa kompetensiyaviy yondashuvning integrativ xarakterini tasdiqlaydi. Olingan natijalar matematik-statistik jihatdan qayta ishlanib, guruhlar o'rtasidagi farqning ishonchliligi $p < 0,05$ darajasida tasdiqlandi, bu esa tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ko'rsatadi. Shu tariqa, kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik tizim futbolni o'qitish samaradorligini oshirish, talabalarning kompleks rivojlanishini ta'minlash va ularning sport faoliyatidagi natijalarini yaxshilashda yuqori samaradorlikka ega ekanligi isbotlandi.

Muhokama

O'tkazilgan tadqiqot natijalari futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish nafaqat metodik tizimni takomillashtirish, balki sport ta'limining mazmuniy mohiyatini tubdan o'zgartirish imkonini berishini ilmiy jihatdan asoslab berdi, bunda ayniqsa an'anaviy va innovatsion yondashuvlar o'rtasidagi prinsipial farqlar aniq namoyon bo'ldi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, an'anaviy metodik tizim asosan texnik ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, bunda o'yin jarayonining dinamik tabiati, ya'ni tezkor qaror qabul qilish, situatsion fikrlash va taktik moslashuvchanlik yetarli darajada rivojlantirilmaydi, kompetensiyaviy yondashuv esa futbolni murakkab tizim sifatida qarab, unda texnik, taktik, jismoniy va kognitiv komponentlarni integratsiyalashgan holda rivojlantirishni nazarda tutadi. Olingan natijalar zamonaviy sport pedagogikasi nazariyalari bilan mos kelib, ayniqsa konstruktivistik yondashuv va faol o'qitish metodlarining ustuvorligini tasdiqlaydi, bunda talaba bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalarning taktik tafakkurini sezilarli darajada rivojlantirib, o'yin jarayonida tez va to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi, bu esa sport natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, metodik tizimda o'yin

asosida o'qitish va situatsion mashg'ulotlardan foydalanish talabalarning motivatsiyasini oshiradi va ularning sport faoliyatiga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Tadqiqot natijalari boshqa ilmiy ishlarda keltirilgan xulosalar bilan solishtirilganda, futbolni o'qitishda kompleks yondashuvning ustunligi yana bir bor tasdiqlanadi, ya'ni metodik tizimning barcha komponentlari o'zaro uyg'un holda ishlaganda yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Shu nuqtai nazardan, futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish sport pedagogikasini rivojlantirishning muhim yo'nalishi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Mazkur tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv asosida metodik tizimni takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, olib borilgan nazariy va empirik tahlillar ushbu yondashuvning yuqori samaradorligini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, futbolni o'qitishda an'anaviy metodik tizim zamonaviy talablarga to'liq javob bermaydi va uni takomillashtirish zarur, kompetensiyaviy yondashuv esa talabalarning kompleks rivojlanishini ta'minlash orqali ta'lim samaradorligini oshirish imkonini beradi. Eksperimental natijalar asosida aniqlanishicha, kompetensiyaviy metodik tizimni joriy etish talabalarning texnik, taktik va jismoniy tayyorgarligini sezilarli darajada yaxshilaydi, ularning taktik tafakkuri va qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi hamda sport faoliyatidagi natijalarini oshiradi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari futbolni o'qitishda o'yin asosida o'qitish, muammoli vaziyatlar yaratish va situatsion mashg'ulotlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqot asosida xulosa qilish mumkinki, kompetensiyaviy yondashuv asosida ishlab chiqilgan metodik tizim futbolni o'qitish samaradorligini oshirish, talabalarning sport kompetensiyalarini rivojlantirish va ularni zamonaviy sport faoliyatiga tayyorlashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Shu bois, futbolni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni keng joriy etish va metodik tizimni takomillashtirish oliy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Williams, A., Hodges, N. Skill Acquisition in Sport. – London: Routledge, 2005, pp. 40–280.
2. Kirk, D. Physical Education Futures. – London: Routledge, 2010, pp. 55–260.
3. Light, R. Game-Based Approaches to Teaching and Coaching. – London: Routledge, 2013, pp. 60–240.
4. Wein, H. Developing Youth Football Players. – Champaign: Human Kinetics, 2007, pp. 25–200.
5. Abdullaev, A. Jismoniy tarbiya nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018, 45–220-betlar.
6. Yo'ldoshev, J. Sport pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2021, 60–240-betlar.
7. Karimov, B. Futbolni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyoyi, 2019, 50–210-betlar.
8. Xoliqov, A. Sport mashg'ulotlari nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022, 55–230-betlar.